

ЮРІЙ ПАЧКОВСЬКИЙ,

доктор соціологічних наук, професор кафедри економіки підприємства Львівського національного університету ім. Івана Франка

Соціальні технології: актуальні проблеми соціогуманітарного синтезу

Соціальні технології: заради чого? яким чином? з яким результатом?: Монографія / За наук. ред.

В.І.Подшивалкіної. — Одеса: Одеський національний університет ім. І.І.Мечникова, 2014. — 546 с.

Розв'язок наболілих проблем у суспільстві неможливий без глибокого осмислення сутності соціальних явищ, пов'язаних із широким спектром дії суспільних, політичних, економічних і культурних чинників. Один зі шляхів до такого осмислення — побудова ефективних соціальних технологій, націлених на практичну реалізацію управлінських практик, набутого досвіду та соціального знання. Соціальні технології — це той єднаний ланцюг, що має сприяти дієвості людського потенціалу в конкретних ситуаціях суспільного розвитку та його практичному вдосконаленню. Важливо наголосити, що проблема соціальних технологій та їх практичної реалізації має свої соціологічні традиції і часто асоціюється із соціоінженерною діяльністю, практична реалізація якої неможлива без адекватного і науково обгрунтованого технологічного підмурку.

Соціальні технології за сучасних умов включають не лише методичні підходи до роботи із соціальним об'єктом, а й теорію соціогуманітарної діяльності. Саме цей, останній аспект потребує відповідного переосмислення та узагальнення на рівні концепцій, парадигм, принципів та моделей. Важливо підкреслити, що ефективність упровадження методологічних підходів значною мірою залежатиме від розгляду соціальної технології як складної соціальної дії, що реалізується в конкретних культурно-історичних умовах, а також як такої, що зазнає впливу безпосереднього емпіричного досвіду людей, включно з особою самого дослідника. Вплив повсякденності є первинним у розумінні соціальної технології, що має бути

здатною схоплювати особливе, залишене поза увагою методами традиційного наукового пошуку. Проте “технологічна конкуренція” з боку природознавства (Е.Гу-серль) для соціологічної науки є стимулом до об’єднання зусиль представників різних галузей соціогуманітарного знання в напрямі опрацювання дієвих механізмів для забезпечення залучення науки до різноманітних царин соціально-практичної діяльності.

У цьому контексті заслуговує на увагу монографія “Соціальні технології: заради чого? яким чином? з яким результатом?” (науковий редактор професор В.І.Подшивалкіна), що об’єднала зусилля провідних українських фахівців у галузі теорії та практики соціально-технологічної (соціотехнологічної) діяльності, зокрема соціологів, психологів, політологів, педагогів з різних наукових центрів України — Києва, Дніпропетровська, Львова, Одеси, Харкова. Ця монографія є першим фундаментальним дослідженням у вітчизняній соціологічній науці останніх років, автори якого з комплексних позицій підходять до розгляду проблематики соціальних технологій на підставі соціогуманітарного синтезу. Книга зорієнтована на широку читачку аудиторію, науковців, а також фахівців різних галузей — всіх, хто цікавиться теоретичними та прикладними проблемами інтеграційного характеру, — менеджерам, підприємцям, правникам, політиків, освітян.

Основна ідея рецензованої монографії полягає в тому, що сучасна практика має бути спрямована на соціогуманітарне знання, значення якого зростає у процесі реалізації сучасних соціальних технологій, що набувають рис дієвого засобу впливу на суспільні процеси. Вміння передбачати й оцінювати наслідки такого впливу є гносеологічним критерієм, зорієнтованим на отримання нових технологічно-пізнавальних систем. Окрім того, важко не погодитися з авторами монографії, що наше сучасне життя зумовлюється як нашим минулим, так і нашими уявленнями про майбутнє — через наші мрії, задуми, плани, проекти, а критерії оцінювання соціальної ефективності соціологічної практики пов’язані з конкретною історичною соціальною ситуацією і переосмислюються на кожному етапі розвитку. Сучасна практика має враховувати те, що загальна ефективність і наслідки будь-якої інноваційної діяльності не є простою сумою ефективності кожного кроку, а породжують синергетичний ефект.

Структурно монографія складається із двох розділів. У першому розділі у главі “Оптимізація соціального простору: методологія наукового пошуку” з теоретико-методологічних позицій окреслено актуальні проблеми технологізації людського знання. Тут на підставі теоретичних узагальнень автор, доктор соціологічних наук, професор В.І.Подшивалкіна (м. Одеса) розмежовує повсякденне, наукове (природниче) і технологічне знання. Як автор однієї з перших концепцій соціотехнологічної діяльності науковий редактор видання слушно зауважує, що “наукова картина світу не вичерпується природничою парадигмою” (с. 20). Звідси таким важливим для соціології є розвиток гуманітарних ідей, що дістав відображення в дискусіях про кількісну та якісну методологію наукового дослідження. У практичній площині поєднання цих підходів формує науковий дискурс, ґрунтований на врахуванні ситуації дослідження, її всебічному та неупередженому вивченні. Як один зі шляхів такого вивчення у монографії розглянуто соціально-технологічний підхід, зорієнтований на раціональний вимір соціальної дії. Раціональність, у розумінні автора, — це “певний спосіб здійснення людської діяльності з досягнення суспільно значущих цілей” (с. 38). Без соціальної раціональності ускладнюється здобуття людиною необхідних професійних умінь та навичок, необхідних для пізнання соціальної реальності.

Інший аспект досліджуваної проблеми пов’язаний із практичною реалізацією елементів професійної діяльності. Значною мірою це технологічний аспект, утілю-

ваний у розумінні такого ключового поняття рецензованої монографії, як “соціальна технологія”. З одного боку, соціальна технологія розглядається як спосіб пізнання, з іншого — як програма, що містить визначені процедури та операції (способи та засоби діяльності), реалізовані через практичні дії, тобто діяльність. Таким чином, соціальна технологія — це складна система дій, що “розгортаються” в соціальному просторі; це процес, що має чіткі межі реалізації в часі. Її характеризують такі властивості: узагальненість, константність, предметність (с. 47–48). Автор з методологічних позицій детально аналізує особливості різних типів соціальних технологій, а також принципи їх розроблення та впровадження відповідно до проблемної ситуації. Соціальна технологія вимагає врахування ризиків та наслідків професійної діяльності людини, що зумовлює необхідність долучення адекватних методів соціальної діагностики та оцінювання. Це, своєю чергою, зумовлює звернення до компонентів соціальної відповідальності, адже соціальна технологія виходить із принципу “в ім’я чого?”.

Процес реалізації соціальних технологій невіддільний від розуміння соціоінженерної діяльності, яка за визначенням передбачає доволі широку палітру трактувань (розд. 1, гл. 2). У монографії соціоінженерна діяльність розглядається як важлива складова управлінського процесу, націленого на досягнення поставленої мети, що вимагає вдосконалення соціальних систем. Відтак, соціоінженерна діяльність є відповідальною за структурні (інноваційні) зміни в соціальній організації. Кандидат соціологічних наук, доцент А.М.Ячний (м. Дніпропетровськ) констатує, що одним із важливих завдань соціальної інженерії є створення технологічних розробок та визначення змісту соціальних технологій як інструменту забезпечення змін соціальних систем (с. 74). Відповідно, Н.В.Коваліско (д-р соціол. наук, проф., м. Львів) та Т.Г.Каменська (д-р соціол. наук, проф., м. Одеса) основну увагу звернули на типологію соціальних технологій залежно від “наповнення” їх науковим знанням, виокремивши високонанукові технології, технології широкого поля доступності й поширеності та повсякденні технології-практики.

Варто звернути увагу читачів на главу 3 першого розділу “Оцінні дослідження соціально конструйованої реальності: потенціал використання в соціології”, підготовлену кандидатом соціологічних наук, доцентом І.В.Крапивою (м. Одеса). Главу присвячено оцінним дослідженням та визначенню їхнього місця у структурі соціологічного знання. Як зазначає І.В. Крапива, “оцінні дослідження використовують весь спектр соціологічних методів і мають прикладний характер” (с. 74). У системі соціальних технологій сьгодні особливого значення набуває низка дослідницьких процедур (“програмний аудит”, “моніторинг”, “діагностика”, “соціальна експертиза”, “кваліметричний аналіз”), що суттєво розширює можливості оцінювання соціальних процесів та явищ. Авторка детально аналізує кожну процедуру на предмет її технологічності, а також пропонує критерії оцінювання соціально значущих інновацій на діяльнісному, комунікаційному та пізнавальному рівнях.

У другому розділі монографії “Праксеологічні проблеми перетворення соціального простору та реалізації соціальних технологій” читач знайде розгляд актуальних проблем реалізації соціальних технологій у різних вимірах соціуму. У розділі узагальнено й типологізовано основні соціально-технологічні ідеї, запропоновано конкретні соціальні технології, зокрема: у сфері управління та гуманітарної політики, в політиці як такий, в освіті, рекламі, у сфері професійного становлення та розвитку особистості й подолання соціальної ексклюзії.

З огляду на значний обсяг монографії (63,24 др. арк.) звернімо увагу на кілька конкретних сфер реалізації соціальних технологій. Глава “Соціальні технології у сфері управління” розпочинає другий розділ монографії. У центрі уваги — управлінська діяльність і технологія ухвалення управлінських рішень. Важливою

методологічною проблемою в цьому процесі є технологічна узгодженість та відповідність рішень можливостям організаційного розвитку (професор, доктор соціологічних наук О.Л.Скідін, м. Запоріжжя; слід зазначити, що презентоване видання присвячене його світлій пам'яті). Значущою, на наш погляд, є проблема цільового управління, що вимагає класифікації управлінських технологій, зокрема запропонованих для обговорення професором, доктором соціологічних наук М.В.Туленковим (м. Київ). Поряд із тим евристичним є підхід професора, доктора соціологічних наук Л.М.Хижняк (м. Харків) до імітаційних практик у структурі технологізації управлінської діяльності. Саме імітаційні підходи сьогодні є досить поширеними застосовно до сучасних організацій і дають змогу долати різного роду організаційно-управлінські патології.

Читач знайде й наукову рефлексію щодо політичних технологій та особливостей їх застосування в Україні (проф., д-р політ. наук І.О.Поліщук, м. Харків). Як важлива складова політичного процесу в монографії розглядається політико-інженерна діяльність як основа реалізації в політиці маркетингового підходу до аналізу політичних подій (проф., д-р філос. наук, В.А.Полторак, м. Дніпропетровськ). Не менш важливим у реалізації політичних технологій є політико-правове регулювання інформаційних пріоритетів. Зокрема, встановлено, що смислова триада “політика–право–інформаційний простір” має ключове значення в контексті осмислення маркерів соціального розвитку нашої країни (проф., д-р філос. наук О.Я.Надибська, м. Одеса). Оригінально подано в монографії концептуальне бачення національного міфотворення і можливостей переходу до практичних процедур діагностики та прогнозування змісту національного міфу (проф., д-р психол. наук О.В.Яремчук, м. Одеса).

Ті, кого цікавить використання соціальних технологій у царинах соціально-економічної та соціогуманітарної політики, можуть знайти змістовні матеріали, викладені Л.І.Шрагіною (канд. психол. наук, доцент, м. Одеса) у співавторстві з М.Меєровичем (м. Одеса), а також Є.А.Подольською (проф., д-р філос. наук, м. Харків) та Е.А.Гансовою (проф., д-р філос. наук, м. Одеса). У монографії обґрунтовується ідея, що соціологічна наука має стати науковою методологією соціальної політики, а також запропоновано систему показників, за якими визначається стан суспільства в категоріях “криза”, “стабільність”, “розвиток”. В дослідженні запропоновано нееконічну парадигму управління суспільством, яка, на наш погляд, відповідає суті та духові соціальної держави постіндустріального суспільства ХХІ століття. Застосування технологічного підходу до розвитку дозвіллевої сфери розкриває доктор соціологічних наук, професор Н.М.Цимбалюк (м. Київ).

У наступній, 4 главі другого розділу рецензованої монографії показано можливість рекламних технологій у конструюванні споживчого простору (проф., д-р соціол. наук Н.М.Лисиця, м. Харків), а також окреслено нові комунікативні стратегії, пропоновані рекламою на підставі емоційного капіталу (канд. соціол. наук, доцент Ю.Б.Белікова, м. Харків). Доктор соціологічних наук, професор І.А.Чудовська (м. Київ) констатувала, що реклама як соціальний феномен здатна впливати не тільки на системи економіки, політики, а й на соціум загалом, зокрема на рівень його згуртованості, утворення соціального капіталу, формування моделей поведінки, цінностей, на настрої в суспільстві та розв'язання соціальних проблем. З іншого боку, харківські науковці розкривають місце комунікативних технологій у системі управління поведінкою споживачів (С.М.Вакуленко, канд. соціол. наук), розвиток нових видів комунікативної активності (нових медіа) за умов інформаційного суспільства (О.М.Кіслова, канд. соціол. наук; К.О.Бердник, канд. соціол. наук).

Як важливий елемент соціального реформування в суспільстві у монографії детально розглянуто та проаналізовано значення соціальних технологій для українського освітнього простору (гл. 5). Звертає особливу увагу на актуальні соціально-технологічні моделі в освіті В.В.Чепак (проф., д-р соціол. наук, м. Київ); М.В.Бірюкова (канд. соціол. наук, м. Харків) розглядає методологічні та методичні засади їх запровадження; Є.А.Подольська (проф., д-р соціол. наук, м. Харків) долучає до розгляду чинник інноваційного сценарію. Предметом усебічного аналізу стали також проблеми ефективності соціально-педагогічних технологій (канд. соціол. наук, доцент І.С.Нечитайло, м. Харків), модель інклюзивного навчання в контексті розкриття творчого потенціалу осіб із функціональними обмеженнями (д-р соціол. наук, проф. О.М.Дікова-Фаворська, м. Київ).

Не залишилася поза увагою авторів монографії і тема фахового становлення особистості (гл. 6). Соціальні технології розглянуто як важливий елемент розвитку професіоналізму людини. Доктор соціологічних наук, професор В.Л.Погребна (м. Харків) розглядає професіоналізацію як неперервний процес фахової соціалізації особистості, що передбачає засвоєння й активне втілення професійних норм, цінностей, знань, умінь і навичок, формування професійної культури та етики. Поряд із тим одеські та харківські науковці ґрунтовно висвітлюють технологічні аспекти побудови професійної кар'єри (канд. соціол. наук, доцент К.С.Алексенцева-Тимченко), соціотехнологічні аспекти компетенційної професіогенези фахівців соціоекономічної сфери діяльності (д-р юрид. наук. О.М.Цільмак), технології життєтворчості та самореалізації особистості (д-р психол. наук, проф. А.М.Большакова).

Наступна, 7 глава другого розділу монографії буде корисною для тих, кого стосуються проблеми соціальної ексклюзії, властиві будь-якому суспільству. Автори (д-р психол. наук, проф. С.І.Яковенко, м. Одеса, та д-р психол. наук, проф. Л.І.Мороз, м. Одеса; І.Є.Курляк, д-р педагог. наук, проф., м. Львів; та ін.) наочно показали, що використання соціотехнологічного підходу для розв'язання кола питань оптимізації життєдіяльності тих, хто опинився перед вибором міри своєї інтеграції в суспільство, є актуальною проблемою як для конкретної особистості, так і для суспільства загалом. Звертаю увагу зацікавленого цією проблематикою читача на концептуальну модель соціальної реабілітації соціально-депривованих категорій населення, яка на підставі системного підходу поєднує розгляд реабілітацій з огляду на мету як процес (зміна стадій і станів, ґрунтована на цілеспрямованих діях для досягнення результату) і спосіб її досягнення (механізми, рівні, методи), а також розкриває механізм соціально-реабілітаційної діяльності, який базується на процесах персоніфікованої самоорганізації та інституціональної й функціональної взаємодії (канд. соціол. наук, доцент Т.Є.Мосійчук, м. Одеса). Неможливо не погодитися з авторами глави, що соціальні технології подолання соціальної депривації та ексклюзії — це відповідь гуманітарного знання на сучасні ризики розвитку суспільства.

Таким чином, у монографії із соціогуманітарних позицій подано багатовекторність використання соціально-технологічного підходу до розв'язання актуальних проблем, що мають місце в українському суспільстві та соціальному житті країни. Саме об'єднання зусиль представників різних наукових шкіл дало змогу розкрити потенціал реалізованого підходу для розвитку гуманітарної науки та практики. На мою думку, ця книга свідчить про позитивний досвід співпраці спеціалістів різних галузей соціального знання при розгляді міждисциплінарних за суттю науково-практичних проблем.

Разом із тим представлена читачеві монографія, на мій погляд, має кілька проблемних тем для подальшого обговорення. Здебільшого це стосується проблеми

інституціоналізації соціальних технологій як окремої галузі соціогуманітарного знання. Набутий досвід у цій царині засвідчує, що соціальні технології “пішли” значно далі, аніж соціоінженерна діяльність у чистому вигляді. Соціальні технології сьогодні є значно ширшим поняттям, адже передбачають елемент упровадження у рамках практичного застосування. Відбувається діалектичний процес переходу від радше умоглядного “Яким чином?” до праксеологічного “З яким результатом?”. Отже, важливою методологічною проблемою є пошук універсальних критеріїв оцінювання ефективності (дієвості в застосуванні) соціальних технологій. Відкритим залишається й питання прогнозування наслідків застосування створених технологій. На мій погляд, це проблема “гуманності” соціотехнологічного підходу, що потребує долучення комплексних експертиз і, безумовно, передбачає особисту відповідальність розробників та соціальних проєктантів.

Маю надію, що монографія знайде свого зацікавленого читача, зокрема серед студентської аудиторії, а також сприятиме новим науковим дискусіям і розгортанню подальших досліджень, присвячених продуктивному використанню соціальних технологій у ширшому спектрі соціальних явищ та процесів.